

ILONA VANHAKARTANO

Musisoinnin iloa sävelkorvattomillekin!

**Juhani Pohjanmiehen koulu- ja
harjoitussoittimet**

Miten ulottaa musisoimisen ilo jokaiseen ihmiseen? Miten auttaa heitä, joilla ei ole taloudellisia edellytyksiä musiikkiharrastukseen, kokemaan musiikki omakseen? Olisiko mahdollista tehdä musisoinnista mielekästä myös sävelkorvattomille? Samat kysymykset mietityttävät musiikkipedagogeja vuodesta toiseen. Kuten kaikkien muiden opettavien aineiden kohdalla myös musiikissa helpoin on innostaa heitä, jotka ovat aiheesta jo valmiiksi kiinnostuneita tai omaavat siihen liittyvää aiempaa tietämystä. Mutta miten olisi mahdollista pukea musiikinopiskelu malliin, joka sopisi aivan kaikille?

Näiden kysymysten äärellä paini myös Juhani Pohjanmies (1893-1959). Pohjanmies oli syntynyt Hjalmar Lindfors. Hän vaihtoi sukunimensä Pohjanmieheksi vuonna 1918 ja etunimensä Juhaniksi erinäisten välivaiheiden kautta vuonna 1943.

Hän ehti 66 elinvuotensa aikana toimittaa hengästyttävän montaa tointa: Hän oli urkuri, urkusuunnittelija, säveltäjä, esiintyvä taiteilija, musiikinopettaja, musiikkikriitikko, filosofi, järjestöihminen, kirjailija ja kaiken tämän lisäksi Suomen toistaiseksi tuotteliain soitinkeksijä. Elämänsä aikana Pohjanmies keksi noin 30 täysin uutta soitinta ja niistä noin 50 erilaista mallia. Varsin suuri osa näistä soittimista oli niin sanottuja koulu- ja harjoitussoittimia, joita ei ollut tarkoitettu konserttilavoille vaan eritasoisten musiikinopiskelijoiden koulu- ja koti-harjoittelua varten.

Pohjanmies kehitti harjoitussoittimia lähinnä 1920-40-luvuilla. Niitä kaikkia yhdistää kolme ominaisuutta: Ne ovat ääneltään hiljaisia, hinnaltaan edullisia ja soittomekanismiltaan yksinkertaisia. Äänen hiljaisuus liittyi harjoittelun luonteeseen. Pohjanmiehellä oli absoluuttinen sävelkorva, joten harjoittelussa väistämättä tapahtuva väärin soittaminen ärsytti häntä erityisesti. Kun harjoitussoittimet soivat hiljaisesti, soitonopiskelijan ponnistelut vähemmän häiritsivät mahdollisia kuuntelijoita, kuten soitonopettajia, perheenjäseniä ja naapureita. Soitinten edullinen ostohinta oli tarkoitettu mahdollistamaan soitinhankinnat myös heille, joilla ei ollut taloudellisia edellytyksiä esimerkiksi pianon hankkimiseen. Nykyrahassa soitinten hinnat vaihtelivat niiden koosta ja mekaniikasta riippuen muutamasta eurosta muutamisiin satasiin. Pohjanmies vaikuttaakin olleen

erityisesti taloudellisen saavutettavuuden asialla. Soitinten yksinkertaiset soittomekanismit oli tarkoitettu rohkaisemaan aloittelevia muusikoita niin, että ainakaan soittimen toiminnan monimutkaisuus ei masentaisi ja ajaisi heitä luopumaan musiikkiharrastuksesta. Muutaman soittimen mekani- ja materiaaliratkaisut olivat niin yksinkertaisia, että soitin oli ainakin periaatteessa mahdollista valmistaa itse kotona.

Harjoitussoitinten joukkoon mahtuu nimeltään niin helposti tunnistettavia kuin hie- man hämmentävämpiä soittimia. Esimerkiksi *kromaattinen koulukantele* – koulukäyttöön tarkoitettu kantele, jota voi soittaa kromaattisesti – on melko helposti kuviteltavissa samoin kuin *harjoitusormio* – pianon koskettimisto soittoharjoituksia varten. Sen sijaan erilaiset *Melpot*, kuten *Koulu-Melpo* (tunnetaan myös nimellä *Soita itse sävelmäsi*) ja *Vibraattori-Melpo*, herättävät enemmän kysymyksiä.

Melpo vaikuttaa olleen Pohjanmiehen nimitys pienelle kellopelille. *Pinnaharppu* oli käytännössä peukalopiano, jossa pahviseen tai puiseen laatikkoon oli kiinnitetty rautalankoja tai metallilaattoja vastaamaan pianon koskettimia. *Priimi* vastasi yksikielistä kitaraa. Miltei kaikissa Pohjanmiehen keksimissä harjoitussoittimissa sävelasteikko on piirretty paperille ja kiinnitetty soittimeen niin, että jokaisen koskettimen, laatan tai priimin tapauksessa otteen kohdalla lukee, mikä sävel soittimesta tulee ulos kyseistä namikkaa painamalla.

Erityisesti pinnaharppu, Koulu-Melpo ja kromaattinen koulukantele löysivät paikkansa suomalaisessa koulumaailmassa. Niitä käytettiin varsinkin Jyväskylässä ja Kotkassa 1960-luvulle saakka. Koulu-Melpoa markkinoitiin vuonna 1930-luvulla *Koulu työ*-lehdessä seuraavin

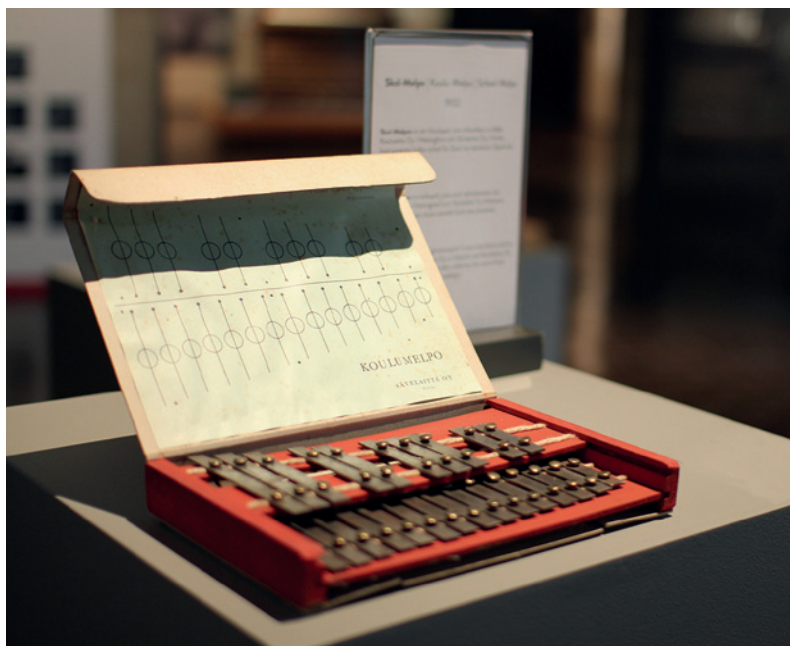
sanoin, jotka kiteyttävät kenties oleellisen Pohjanmiehen harjoitussoitinten tavoitteista: ”Säveltäjä J. Pohjanmiehen koulusoitin antaa myöskin sävelkorvattomille oppilaille mahdollisuuden olla mukana laulun opiskelussa.”

Soitinten keksimisen ja valmistamisen lisäksi Pohjanmies kirjoitti niihin liittyvää oheismateriaalia kuten soitto-oppaita ja huoltokirjoja. Hän myös sävelsi ja sovitti lastenlauluja itse keksimiensä soitinten äänialaan sopiviksi. Esimerkiksi *Laulu-Seppo*-kirjaset sisältävät lastenlauluja, ja niiden kantta koristaa pinnaharppun kuva. Pohjanmies laati soitto-oppaita myös muiden kuin itsensä keksimiin soittimiin. Hän julkaisi esimerkiksi useita urkuharmonin soittamiseen liittyvää ohjekirjoja, joiden tavoite oli helpottaa harmoninsoiton aloittamista ja tarjota musisoidessa vaadittava musiikin teorian oppimäärä mahdollisimman pelkistetyssä, ymmärrettävässä muodossa.

Mikä sitten sai Pohjanmiehen kaltaisen monitaiturin kiinnostumaan harjoitussoitinten keksimisestä ja rakentamisesta sekä erityisesti sävelkorvattomien musiikinopiskelijoiden saattamisesta musisoinnin ilojen pariin? Ainakin hänen oma taustansa vaikutti asiaan. Pohjanmies oli kotoisin suuresta, vähävaraisesta perheestä, eikä hän lapsuudessaan saanut musiikinopetusta.

Hän sattui jo nuorella iällä kiinnostumaan ensin kanteleensoitosta ja myöhemmin niin pianonsoitosta kuin urkumusiikista. Vaikka hän olisi halunnut opetusta, hänen perheel- lään ei olisi ollut varaa hankkia hänelle sellaista. Pohjanmiehen ensisijaiset urahaaveet olivat muualla, mutta puolittain sattumalta hän lopulta päätyi – ja pääsi – opiskelemaan Helsingin Lukkari-urkurikouluun, josta valmistui kirkko-

KOULU-MELPO

PINNAHARPPU

muusikoita. Yksi syy opiskelupaikan valintaan oli koulun maksuttomuus.

Opiskelujen alku ei ollut mutkaton: pianonsoitto oli yksi opiskeltavista aineista, eikä Pohjanmiehellä ollut varaa hankkia pianoa kotiharjoittelua varten. Väliaikaisesti hän ratkaisi asian ”soittamalla” paperille piirtämiään oikean kokoisia pianon koskettimia, jotka hän oli kiinnittänyt matka-arkkunsu kanteen. Tällainen harjoituspiano ei kuitenkaan pidemmän päälle täyttänyt koulun vaatimuksia, mikä osoittautui varattomalle opiskelijalle vaikeaksi palaksi. Lopulta asia järjestyi niin, että Pohjanmies sai käydä soittamassa erään kauppiaan pianoa, jos korjaisi sen soittokuntoon. Huolimatta täydellisestä soitinkorjaajakokemuksen puutteestaan Pohjanmies sai huonokuntoisen pianon toimimaan. Tämä onnistumisen kokemus varmasti ruokki hänessä kiinnostusta soitinten rakennasioihin sekä myöhempään harjoitussormion kehittelyyn.

Valmistuttuaan Lukkari-urkurikoulusta Pohjanmies jatkoi opintojaan pianon- ja urkujen soiton sekä sävellyksen parissa Helsingin musiikkiopistossa (nyk. Taideyliopiston Sibelius-Akatemia). Sieltä hän valmistui vuonna 1916, eikä mennyt montaakaan vuotta ennen kuin hän pääsi vakituisen kanttori-urkurin virkaan. Ensimmäiset soitinkeksinnöt alkoivat kypsyä virkatyön ohella.

Oliko Pohjanmies tyytyväinen opintoihinsa? Ilmeisesti ei täysin. Esimerkiksi laatimansa *Koraali-koulu*-teoksen esipuheessa Pohjanmies mainitsee, että harmoninsoittoa hänen kokemuksensa mukaan yleisesti opetetaan liian vaikeasti, mikä oli synnyttänyt tarpeen käsillä olevalle uudelle oppikirjalle. Opettajista erityisesti Oskar Merikanto ja Erkki Melartin olivat

olleet Pohjanmiehelle mieleisiä ja tärkeitä, mutta varsinkin Lukkari-urkurikoulun laulunopettaja Emmy Achté oli jättänyt Pohjanmiehelle lähinnä ikäviä muistoja. Ilmeisesti Pohjanmiehen laulutaito ei ollut erityisen hyvä, ja kun muitakin erimielisyyksiä ilmeni, opettaja ja oppilas ajautuivat lopulta ilmiriitaan. Ehkä vanhaa opettajaansa näpäyttääkseen Pohjanmies opiskeli myöhemmin laulua Tampereella, hankki laulunopettajan pätevyuden ja lopulta toimi itse laulunopettajana muun muassa Jyväskylän opettajaseminaarissa. Harjoitussoitinten suuntaamisen erityisesti sävelkorvattomille oppilaille voi nähdä yrityksenä varmistaa, että kukaan laulutaidoltaan heikko musiikinopiskelija ei enää joutuisi kokemaan oloaan yhtä epämuksuvaksi kuin Pohjanmies itse.

Tietenkään tausta ja henkilökohtaiset kokemukset eivät selitä Pohjanmiehen keksijäintoa kokonaan: tarvitaan myös ennakkoluulotonta, innostuvaa luonnetta sekä uskoa oman työn merkityksellisyyteen. Osan keksijäluonteestaan Pohjanmies peri isältään, joka työskenteli muun muassa mekaanikkona ja yritti rakentaa ikiliikukujan. Usko oman työn merkityksellisyyteen sen sijaan kumpusi syvemmältä.

Pohjanmiehen soitinkeksinnöistä erityisesti juuri harjoitussoittimissa näkyy hänen järkkymätön uskonsa siihen, että musiikki on itsearvoisesti tärkeää ja jotakin sellaista, jonka harrastamisesta jokainen voi saada irti jotain merkityksellistä. Mikä tämä merkityksellinen asia sitten oli? Sitä Pohjanmies ei halunnut ohjata tai määritellä. 1920-luvulla hän löysi elämäänsä teosofian, yhteisvapaamuurarit ja Ruusu-Ristin, jotka varmasti vaikuttivat hänen käsityksiinsä siitä, mikä elämässä on tärkeää ja tavoittelemissen arvoista. Tällaisessa henkisessä maailmassa

syntyneistä musiikin ideaaleja koskevista ajatuksistaan Pohjanmies ei kuitenkaan avautunut ainakaan julkisesti. Musisoinnin merkityksellisyys jäi jokaisen itse koettavaksi. Keksinnöillään Pohjanmies pyrki lähinnä tarjoamaan mahdollisuuden tämän merkityksellisyuden löytämiseen, mitä se kenellekin sitten tarkoitti.

Pohjanmiehen keksijämieltä inspiroi rikastumisen ja kuuluisuuden sijaan itsearvoisesti itse musiikki. Näin ollen hän ei juurikaan panostanut keksintöjensä markkinointiin. Tämä lienee yksi syy siihen, että hänen nimensä ainakin soitinkeksijänä on nykyään monelle tuntematon. Tunnetuin Pohjanmiehen luomus tänä päivänä lienee hänen Unto Koskelan runoon säveltämänsä laulu, *Kuubalainen serenadi*.

Toki Pohjanmies keksi elämänsä aikana myös paljon muuta kuin koulusoittimia. Hän teki yhtenä ensimmäisistä suomalaisista kekeiluja sähköisten soitinten parissa, ja työskennellessään Kangasalan urkutehtaalla hän toi sähköominaisuudet myös suomalaiseen urkurakentamiseen. Konserttikiertueitaan varten hän valmisti niin sanotut matkaurut, jotka olivat suhteellisen helposti purettavat, auton kyytiin pakattavat ja taas seuraavassa konserttipaikassa kokoonpantavat sähkökäyttöiset urut. Yksi

Pohjanmiehen unelmista oli yhdistää kanteleen ääni pianon koskettimistoon, minkä tuloksena syntyi useita erilaisia versioita *pianokantele*-nimisestä soittimesta. Keksijämieli ei rajoittunut vain musiikkiin, vaan Pohjanmies keksi myös muun muassa sähkökäyttöisen voikirnun ja polkupyöräkanootin.

Pianon ja kanteleen yhdistäminen oli luultavasti Pohjanmiehen omasta mielestä hänen soitinkeksinnöstään tärkein. Opintojensa päättymisestä aina ennen aikaiseen kuolemaansa saakka hän kuitenkin toimi jatkuvasti erilaisissa pedagogisissa tehtävissä antaen soitto-, laulu- ja musiikintunteja milloin milläkin paikkakunnalla milloin millekin taholle. Vaikka hänen soitinkeksintönsä ovat vähitellen jääneet unhoon, opettajana hän oli pidetty ja ansioitunut. Esimerkiksi muuramelainen säveltäjä Jaakko Linjama (1909-1983) oli yksi Pohjanmiehen oppilaista ja saamastaan opetuksesta niin vaikuttunut, että Pohjanmiehen valokuva oli hänen pöydällään aina.

Pohjanmiehen soitinkeksinnöt eivät ole kuitenkaan kokonaan kadonneet. Suurin osa niistä kuuluu nykyään Turun Sibelius-museon kokoelmaan. Harjoitussoittimistakin osa soi edelleen - vireessä!

LÄHTEET JA KIRJALLISUUS

Pohjanmies, Hannele, *Kuutamoprinsi. Juhani Pohjanmiehen elämä*. Basam Books 2024.
Sibelius-museon soitin- ja arkistokokoelmat

ILONA VANHAKARTANO

NÄYTTELYAMANUENSSI